

Спеціалізованій вченій раді Д 35.052.19
у Національному університеті «Львівська
політехніка» Міністерства освіти і науки
України

79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3,
ауд. 301, XIX навчального корпусу

ВІДГУК

**Офіційного опонента Сухоноса Володимира Вікторовича на дисертацію
БОГІВ Ярини Святославівни «Народний суверенітет та механізм його
реалізації публічною владою: теоретико-правовий аспект», подану на
здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності
12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і
правових учень**

Реалії сьогодення, пов'язані з колосальними трансформаційними змінами, багато в чому викликані глобальною постіндустріальною революцією, через яку нині здійснюється перехід людства до цивілізації абсолютно нового типу. При цьому, саме під час подібних революційних змін істотно зростає роль теоретичного знання, яке, за словами професора Д. Белла стає «головним при прийнятті рішень та управлінні змінами».

Крім того, проголошений чинним Президентом України В. Зеленським курс на народовладдя закладає підвалини для різкого корегування стратегічного розвитку нашої держави у бік демократії.

Проте, подібний курс також потребуватиме його теоретичного обґрунтування, а відтак, усі праці, які досліджують ту чи іншу сторону народовладдя, мають не лише теоретичний, а й практичний характер. Виходячи з цього, можна констатувати, що тема дисертаційного дослідження Я. С. Богів є актуальною і своєчасною.

Додаткової актуальності дослідженню Я. С. Богів надає той факт, що теоретико-правове дослідження народного суверенітету крізь призму механізму його реалізації публічною владою в рамках спеціальності 12.00.01

– теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, здійснювався рідко і лише фрагментарно.

Дисертаційне дослідження виконане в межах Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р. Воно спрямоване на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, та відповідає вимогам Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 р. (ст. 3).

Належний рівень достовірності та обґрунтованості результатів дисертаційного дослідження Я. С. Богів забезпечується використанням всього спектру філософсько-світоглядних, загальнонаукових принципів і підходів та спеціальних наукових методів пізнання правових явищ, зокрема, таких як діалектичний, аналітико-синтетичний, системний, структурно-функціональний, історико-правовий, юридико-догматичний, порівняльно-правовий, метод прогнозування та інші, що використовувалися на всіх етапах дослідження принципу народного суверенітету.

У процесі дисертаційного дослідження дисертант активно використовував праці як апологетів доктрини народного суверенітету світового рівня – Ж. Ж. Руссо, Е. Ж. Сієс, Б. Констана та ін., так і напрацювання вітчизняних класиків політичної філософії – М. Драгоманова, Б. Кістяківського, В. Дністряньського тощо, праці яких навіть дещо відрізнялися від робіт апологетів. Це дозволило дисертантові розглянути принцип народного суверенітету в більш широкому – теоретико-правовому – аспекті.

Цілісність дослідження забезпечується належним структуруванням матеріалу дисертації, яке є логічним і таким, що відповідає меті та завданням дисертаційного дослідження.

Результатам дисертаційного дослідження Я. С. Богів притаманний належний рівень наукової новизни, при цьому положення з різним ступенем наукової новизни містяться в усіх розділах дисертації.

Ступінь наукової новизни результатів дисертаційного дослідження обумовлюється тим, що воно є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням сутності та природи народного суверенітету, в якому вироблено і запропоновано сучасну концепцію взаємодії громадянського суспільства та публічної влади, за якої народний суверенітет може стати дієвим конституційним принципом.

Досить цікавим здобутком авторки можна вважати її висновок про казуїстичний характер праць окремих апологетів доктрини суверенітету. Зокрема, основоположник суверенітету держави Ж. Боден, оперуючи поняттями «суспільний договір», «народ» і «право на опір» (стор. 39 дисертації), фактично закладає підвалини для народного суверенітету. Інший ідеолог народного суверенітету Е.-Ж. Сієс, вказуючи на факт того, що представники народу можуть «замінити собою націю і чинити так само, як чинила б нація, якби могла вся зібратися в одному місці і обговорювати свої справи» (стор. 46 дисертації), а тому депутат має отримати повну свободу вираження своїх поглядів і не може бути обмежений у своїх діях імперативним мандатом. У свою чергу, подібна ситуація фактично нівелює концепцію верховенства народу, яка відводить депутатам винятково представницькі функції і перетворює їх на звичайних, залежних від народного волевиявлення делегатів.

Не можна не відзначити й ідею Я. С. Богів про безальтернативне панування в радянській юриспруденції теорії юридичного позитивізму, незважаючи на офіційне домінування марксистсько-ленінської ідеології (стор. 172 дисертації). В результаті було сформовано позитивістське праворозуміння абсолютної більшості радянських юристів, які взагалі не можуть розрізняти права і закон і не вбачають самої можливості позазаконодавчого існування правових норм.

Заслужують схвалення обґрунтовані авторкою ідеї щодо партисипативної демократії. Дійсно, демократія четвертого покоління, яку можна розглядати як демократію діалогу (деліберативна демократія), демократію злагоди (консенсусна демократія) або демократію участі (партисипаторна демократія) є, з одного боку, своєрідним відкликом на сучасну кризу представницької демократії третього покоління, а з іншого – найбільш повне втілення народного суверенітету. При цьому, особливий інтерес представляють ідеї дисертантки про розгляд партисипативної демократії як очевидного прояву народного суверенітету, що найчастіше має місце у сферах правотворчості та громадського контролю, особливо на місцевому рівні (стор. 211 дисертації). Причому метою та результатом застосування форм демократії четвертого покоління є не лише прийняття певного загальнообов'язкового акта-рішення, що виражає суверенну волю народу (як у випадку реалізації народом своєї установчої влади), а й висловлення громадянами своїх думок з того чи іншого питання, що здатні впливати на політику держави та ґрунтуються на рівні їх освіченості і правової культури.

Цілком правильною уявляється й точка зору Я. С. Богів, яка пропонує розглядати місцеве самоврядування як легітимний вид публічної влади, одну з основ конституційного ладу і форми народовладдя та конституційного засобу обмеження державної влади (стор. 295 дисертації). Фактично тим самим дисертантка розглядає два різновиди публічної влади: державну владу та місцеве самоврядування, що, на моє переконання, повністю відповідає формулі: суспільство здійснює публічну владу і складається з двох елементів: держави і громадянського суспільства. При цьому, на місцевому рівні держава реалізує державну владу, а громадянське суспільство, яке втілюється в територіальних громадах, має можливість функціонувати в межах місцевого самоврядування, а отже, на мою думку, місцеве самоврядування є одним із проявів громадянського суспільства.

Позитивно сприймається пропозиція дисертантки про необхідність вдосконалення законодавства України щодо організації права на свободу мирних зібрань (стор. 369 дисертації). Дійсно, на національному рівні було здійснено кілька спроб узгодити українське законодавство з міжнародними стандартами, проте й досі усі запропоновані проєкти не були поставлені на розгляд Верховною Радою України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки та пропозиції дисертантки можуть бути використані:

1) у науково-дослідних цілях – для поглиблення концептуальних засад державотворення і правотворення в Україні, вдосконалення методології їх дослідження, розширення уявлення про народний суверенітет як фундаментальний принцип державного будівництва, розвитку конституціоналізму в Україні, що сприятиме вдосконаленню національного законодавства і правотворчого процесу загалом;

2) у правотворчій діяльності – як теоретичний та практичний матеріал під час розробки законів «Про народну законодавчу (правотворчу) ініціативу в Україні», «Про громадський контроль», а також для удосконалення чинного законодавства;

3) у правозастосовній діяльності – використання одержаних результатів сприятиме розумінню змісту місцевого самоврядування як форми реалізації народного суверенітету та організаційно-правових засад впливу громадянського суспільства на публічну владу, а також якіснішому виконанню функцій та повноважень місцевого самоврядування в контексті реалізації принципу народного суверенітету;

4) у навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Теорія держави і права», «Державне будівництво і органи місцевого самоврядування», «Конституційне право», «Європейські традиції та стандарти самоврядування місцевих громад», «Теорія та практика конституціоналізму», а також підготовці підручників та навчальних посібників з вказаних дисциплін для студентів вищих юридичних навчальних закладів.

Основні положення, висновки та пропозиції, що містяться у дисертації, доповідалися на наукових конференціях.

Основний зміст дисертації складається з п'яти розділів. У першому розділі народний суверенітет досліджувався як ідея та сучасна доктрина. Охарактеризовано основні праці мислителів та вчених, у яких розглянуто конституційно-правові та філософські проблеми народного суверенітету.

У другому розділі своєї дисертації Я. С. Богів проаналізувала теоретико-методологічні основи вивчення народного суверенітету в сучасній теорії держави та права.

Третій розділ присвячено народному суверенітету та легітимності публічної влади в сучасних демократичних правових державах.

У четвертому розділі досліджувалося місцеве самоврядування як форма реалізації народного суверенітету. Охарактеризовано основні напрями муніципальної теорії минулого та сучасності.

І, нарешті п'ятий розділ зосереджує нашу увагу на правових формах участі громадянського суспільства в реалізації народного суверенітету.

В зазначених розділах авторка не лише виявила як позитивні, так і негативні моменти в організації народного суверенітету, а й зробила певні пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства.

Проблематика реалізації народного суверенітету є багатоаспектною. І тому в ході дослідження вона дисертанткою детально опрацьовувалась, а її прояви розбивалися на групи та досліджувалися як кожен окремо, так і в певній їхній сукупності.

Необхідність глибокого розкриття теми обумовила необхідність вивчення значного масиву як міжнародного, так і вітчизняного законодавства, яке безпосередньо регулює реалізацію народного суверенітету.

Проаналізувавши численні нормативно-правові акти та значний масив наукової літератури, дисертантка сформулила загальне уявлення про

сучасний стан реалізації народного суверенітету, виявивши прогалини, які, на її думку, варто врегулювати, і запропонувала відповідні пропозиції.

Звичайно, більшість висновків, суджень і пропозицій, які зроблені в дисертації, ґрунтуються на елементах логічного мислення, а також на застосуванні формально-юридичного методу пізнання, тобто шляхом розкриття кожного поняття з точки зору права та формальної, життєвої логіки.

У цілому можна констатувати, що Я. С. Богів виконала поставлені завдання та отримала результати, які характеризуються належним рівнем наукової новизни і мають як теоретичне, так і практичне значення.

Разом з тим дисертація не позбавлена певних недоліків та суперечливих положень, які потребують додаткових пояснень та уточнень.

1. В контексті дослідження механізмів реалізації народного суверенітету, яке було якісно проведено у третьому розділі роботи, авторкою відстоюється висновок про те, що «народний суверенітет не може бути реалізовано лише через обрання депутатів парламенту. Парламент, за умови належного правового регулювання та організації його роботи, є найбільш безпосереднім представником народу. Проте не можна оминати увагою інші важливі суб'єкти народного представництва, до яких належать органи судової влади, зокрема конституційні суди» (С. 393 дисертації). На наш погляд таке розширене тлумачення представницької демократії є достатньо дискусійним зважаючи на механізм формування органів конституційної юрисдикції, в тому числі і в нашій державі.

2. Одним з проявів народного суверенітету є невід'ємне право громадян контролювати дії будь-яких органів державної влади для того, щоб у разі потреби мати достатні підстави для впливу на них. Варто наголосити, що подібний контроль уможливлується лише тоді, коли до нього не існує жодних структурних чи організаційних перешкод. Це означає, що надзвичайної ваги набуває вирішення проблеми юридичного забезпечення громадського контролю над діями органів державної влади та місцевого

самоврядування. Зважаючи на такі аргументи авторці варто більш чітко під час публічного захисту сформулювати позицію стосовно принципу громадського контролю за діями державної влади у процесі реалізації народного суверенітету.

3. Серед положень наукової новизни дослідження дисертанткою окремо виділено ідею про «значення громадянської правосвідомості для реалізації принципу народного суверенітету в умовах демократичної трансформації: низький рівень правосвідомості перешкоджає реалізації суверенної волі народу, спрямованої на легітимацію публічної влади та забезпечення прав і свобод людини, і призводить до проявів політичного популізму». Така позиція авторки є доволі дискусійною та потребує додаткових аргументів, оскільки суверенна воля народу є визначальною для принципу народного суверенітету незалежно від рівня правосвідомості громадян

4. Теоретичні висновки авторки стосовно механізму реалізації народного суверенітету цілком доречно підкріплюються низкою пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України. Разом з тим, окремі висловлені автором пропозиції, на наш погляд, є суперечливими та такими, що не сприятимуть більш ефективній реалізації принципу народного суверенітету. До таких варто віднести пропозиції до Виборчого кодексу України: передбачити можливість електронного голосування (е-демократію); надавати максимально повну інформацію у ЗМІ стосовно кандидата до парламенту та місцевих рад, включно з е-декларацією; обмежити можливість використання платної політичної реклами; запровадити мажоритарну систему відносної більшості до органів місцевого самоврядування.

5. За результати дослідження представницької демократії у підрозділі 3.3. дисертації авторкам формулює власне бачення стосовно депутатського імунітету: «з одного боку, він має забезпечувати незалежність депутата у його роботі, а з іншого упередити свавілля та безкарність народних обранців та підвищити рівень довіри до них з боку суспільства. Для реалізації цього завдання у правовому регулюванні інституту депутатської недоторканості

необхідно дотримуватись рекомендацій та досвіду європейських партнерів України, що пов'язано передусім з впровадженням більш чіткого і прозорого правового механізму функціонування цього інституту». На наш погляд, у дослідженні варто було б сформулювати чіткі пропозиції до вітчизняного законодавства, адже нещодавні зміни до ст. 80 Конституції України стосовно депутатської недоторканості зумовили низку дискусій з цього питання у професійному середовищі.

Але висловлені зауваження мають дискусійний характер і загалом не знижують вагомості та наукової значущості дисертаційного дослідження Я. С. Богів. В цілому, як офіційний опонент, вважаю, що дисертація Ярини Святославівни Богів є закінченим науковим дослідженням, в якому вирішується важлива проблема створення наукових основ та удосконалення вітчизняного законодавства в сфері реалізації народного суверенітету.

Результати дисертаційного дослідження Я. С. Богів повною мірою висвітлені в 40 наукових працях, з них: 1 одноосібна монографія та 24 статті у журналах і збірниках, що входять до переліку фахових наукових видань України, з яких 7 – у журналах, які індексуються у міжнародних наукометричних базах даних, а також у 15 тезах виступів на науково-практичних заходах.

Автореферат практично відповідає змісту дисертації.

Виходячи з наведеного, вважаю, що дисертаційна робота Богів Ярини Святославівни «Народний суверенітет та механізм його реалізації публічною владою: теоретико-правовий аспект» є самостійною завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливе наукове завдання, котре полягає у тому, щоб, на основі узагальнення наукових досягнень, окремих положень національного та міжнародного законодавства, а також існуючих державно-правових концепцій, здійснити комплексний аналіз народного суверенітету як ідеї, доктрини та принципу конституційного ладу, а також механізму його здійснення і через форми безпосередньої демократії, і через функціонування органів публічної влади в контексті української та зарубіжної державно-правової практики. Дисертація відповідає вимогам, передбаченим пп. 9, 10,

12 та 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (із змінами), що пред'явлений до дисертацій, які подаються на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, а її авторка – Богів Ярина Святославівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри
фундаментальної юриспруденції
та конституційного права
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
доктор юридичних наук, професор

В. В. Сухонос

